

Kad si sam, treba ti boca vina: međukulturalne razlike u percepciji i pristupu konzumaciji alkohola

Ema Marina Trkulja

Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za psihologiju
ORCID: 0000-0002-2067-8519

SAŽETAK

Ključne riječi: alkohol, individualizam, kolektivizam, kultura, vrijednosne orijentacije

Konzumacija alkohola tijekom ljudske je povijesti ostala konstantom te unatoč štetnim učincima opstaje diljem svijeta kao nezamjenjiv ritual. Međutim, razlike u ljudskoj percepciji uporabe alkohola i pristupu toj uporabi zamjetne su. Uz druge utjecaje koji objašnjavaju porijeklo tih razlika, ključnim se čimbenikom pokazala kultura. Čimbenici kulture mogu se promatrati na dvjema razinama, koje nisu međusobno isključive: makrorazini, koja odražava kroskulturalne razlike u vrijednostima i orijentacijama pojedine skupine, te na mikrorazini, u vidu pojedinačnih karakteristika, poput dobi, spola i pripadnosti manjinskoj zajednici. U radu su opisani makrorazinski čimbenici kulturalnih utjecaja na uporabu alkohola, poput Hofstedeovih i Schwartzovih dimenzija kulture, kao i regionalno specifični utjecaji etniciteta i političkih uvjerenja unutar širih nacija. Navedeni se čimbenici razmatraju kroz prizmu prototipnih država dihotomije individualizam - kolektivizam u svjetskom i europskom kontekstu, uz dodatan osvrt na kontekst Republike Hrvatske.

ABSTRACT

Key words: alcohol, collectivism, culture, individualism, value orientations

Alcohol consumption has been a constant throughout human history. Despite its detrimental effects, alcohol use remains an irreplaceable ritual across the world. However, differences in people's perception and approach to alcohol are not imperceptible. Among other factors in the origin of these differences, culture has been identified as a key one. Cultural factors can be interpreted on a macro-level, reflecting cross-cultural differences in values and orientations of a particular group, as well as on the micro-level, in terms of individual characteristics of age, gender and minority affiliation. These levels are not mutually exclusive. This paper describes the macro-level factors of cultural influences on differences in alcohol consumption, such as Hofstede's and Schwartz's dimensions of culture, as well as regionally-specific influences in terms of ethnicity and political beliefs within wider nations. Said factors are considered through the prism of the prototype states of the individualism-collectivism dichotomy in the global and European context, with additional reference to the context of the Republic of Croatia.

UVOD

Konsumacija alkohola stara je gotovo koliko i društvo. Antropološke studije drevnih civilizacija upućuju na zaključak da je svaka od njih poznavala konzumaciju alkohola barem u nekom obliku. U Mezopotamiji su pronađene glinene pločice s desecima pivskih recepata, u posudama iz sjeverne Kine ostaci fermentiranog voća, a o važnosti vina u Grčkoj i Rimskome Carstvu svjedoče štovana božanstva, bogovi vina Dioniz odnosno Bakus. Bilo da se rabi za zabavu na slavljinama i simpozijima, za liječenje zdravstvenih tegoba i sterilizaciju ozljeda ili je sastavni dio religijskih rituala, alkohol, odnosno njegova proizvodnja i konzumacija u najrazličitijim oblicima i prigodama duboko su ukorijenjene u ljudski rod i s njime isprepletene. Vidljivo iz različitih vrsta pića i običaja koji se uz njih vežu, pristupi alkoholu ili pogledi na njega još su od povijesti raznoliki. Osvrnemo li se na današnjicu, odnosno na posljednjih stotinjak godina, uz izuzetak sredina u kojima većinom životnih aspekata strogo upravljaju stroga ortodoksna religijska uvjerenja koja isključuju konzumaciju alkohola u bilo kojem obliku (npr. islam), alkohol je u cijelome čovječanstvu prisutan na različite načine, a modalitete te prisutnosti uvelike određuju kulturalne osobitosti (Gately, 2008).

Pojam kulture uključuje širok niz socioloških i psiholoških fenomena: materijalne artefakte, društvena pravila, navike i običaje koje pojedina društvena skupina dijeli, a posredno i ljudske osjećaje, ponašanja i razmišljanja koji se prenose generacijama i tradicijom (Allik i Realo, 2018). Podrobno obuhvaćanje svih njezinih aspekata u jednom je pregledu gotovo nemoguće. Pogledi na uporabu alkohola također su raznoliki s obzirom na to da se temom bave različiti stručnjaci, od psihologa do ekonomista. Apstrahiramo li istraživanja snažno biološkog usmjerenja radi otkrivanja mehanizama djelovanja alkohola na organe i organske sustave, morbiditete, nesreće i bolesti, kao i istraživanja genetske sklonosti uporabi alkohola i poremećaja povezanih s konzumacijom sredstava ovisnosti, prepoznaju se dva globalna smjera istraživanja kulturalnih razlika u konzumaciji alkohola. Prvi je – kroskulturalni – usmjeren na okolnosti i opseg („potrošnja po glavi stanovnika“) konzumacije alkohola u međuodnosu sa sredinom, pri čemu su u središtu pozornosti stupanj ekonomskog razvoja, društveno uređenje, bruto domaći proizvod te regionalni, klimatski i geografski čimbenici. Drugi se pak smjer usmjerava na individualne činitelje, poput dobi i spola, stupnja obrazovanja, pripadnosti manjinskim zajednicama te na individualni psihološki ustroj i obiteljsku i prijateljsku okolinu (Castro i sur., 2014). Taj se odnos može promatrati iz ekološke perspektive, pri čemu prva vrsta istraživanja obuhvaća čimbenike makrorazine, a druga mikrorazine (Bronferbrenner, 1994; prema Sudhinaraset i sur., 2016). Ovaj se pregled usredotočava na makrorazinu, odnosno na kroskulturalne osobitosti konzumacije alkohola, a individualni se čimbenici razmatraju samo gdje postoji interakcija elemenata mikrorazine i makrorazine, odnosno gdje su elementi mikrorazine moderatori učinaka makroelemenata.

ZNAČAJ PROBLEMA

Zašto pitanje alkohola zaokuplja tolik broj istraživača različitih struka? Zašto se govori o „problemu“ alkohola? Uporaba alkohola prisutna je u najraznolikijim situacijama, a zbog različitih okolnosti s vremenom je došlo do problema prekomjerne konzumacije koja može dovesti do alkoholizma – uz nikotinizam, svakako najraširenije bolesti ovisnosti (Katzung, 2017). Alkoholizam je jedan od ekstremnih oblika pijenja alkohola, stoga se njime, kao i umjerenom ili prekomjernom konzumacijom alkohola, bave mnogi istraživači. No pijenje ne mora biti prekomjerno ili ekstremno da bi bilo štetno. Konzumacija je alkohola određeno opterećenje za društvo, a posebno ako se promatra s obzirom na rizike povezane sa zdravljem, od nesreća na radu i u prometu do kroničnih stanja. Konzumacija alkohola uzročni je čimbenik koji doprinosi nastanku više od 200 bolesti i zdravstvenih stanja (Rehm i sur., 2012). 2016. godine uporaba alkohola bila je sedmi vodeći globalni rizični čimbenik smrti i DALY-a – mjere za godine života prilagođene za nesposobnost (engl. disability-adjusted life years) (GBD 2016 Alcohol Collaborators, 2018). Jedan DALY označava gubitak istovrijedan jednoj godini potpuno zdravog života, pa je tako DALY za pojedinu bolest ili zdravstveno stanje zbroj izgubljenih godina života zbog prerane smrti ili invaliditeta uzrokovana datom bolesti (World Health Organization, b.d.).

U populaciji starosne dobi od 15 do 49 godina uporaba alkohola bila je glavni rizični čimbenik odgovoran za 3,8 % smrti žena i 12,2 % smrti muškaraca. U toj su dobnoj skupini vodeći uzroci smrti pripisani uporabi alkohola: tuberkuloza (1,4 %), prometne nesreće (1,2 %) i samoozljeđivanje (1,1 %). U populaciji starijoj od 50 godina za velik udio alkoholu pripisivih smrti (engl. alcohol attributable deaths) odgovorne su maligne bolesti (27,1 % za žene, 18,9 % za muškarce). Pokazano je također da između konzumacije alkohola i rizika smrti ili pojave malignih bolesti postoji jasan odnos doza – učinak (intenzivnija konzumacija – veći rizik) te da doza alkohola (u smislu dnevnog pijenja) koja nema utjecaja na zdravstvene rizike iznosi – 0 (GBD 2016 Alcohol Collaborators, 2018). Svake se godine 3 milijuna smrti u svijetu može pripisati štetnoj uporabi alkohola, što čini 5,3 % svih smrti. Sveukupno se 5,1 % globalnog opterećenja bolešću (engl. global burden of disease) može pripisati alkoholu, mjereno u DALY-u. Utjecaj alkoholne uporabe na smrt i DALY događa se relativno rano u životu, te je u dobnoj skupini od 20 do 39 godina 13,5 % smrti moguće pripisati alkoholu. Alkoholna je uporaba u uzročnoj vezi s mentalnim poremećajima i poremećajima u ponašanju, ali i incidencijom infektivnih bolesti, poput tuberkuloze i AIDS-a (Rehm i sur., 2012). Uz sve zdravstvene rizike, uporaba alkohola donosi značajne socioekonomske posljedice pojedincu, ali i društvu u cjelini, te unatoč tomu što je vodeći rizični čimbenik opterećenja bolešću diljem svijeta i što doprinosi zdravstvenim gubicima na različite načine, ipak ostaje dijelom ljudske svakodnevice. Na razini pojedinca i društva ranjivost i podložnost štetnim utjecajima uporabe alkohola ovisi o mnoštvu čimbenika koji pak ovise o razinama i obrascima alkoholne uporabe. Kontekst ima važnu ulogu u pojavi s alkoholom povezanih problema, a kultura se iskristalizirala kao ključan okolinski čimbenik (Rehm i sur., 2012; GBD 2016 Alcohol Collaborators, 2018).

ODNOS UNIVERZALNIH KULTURALNIH FENOMENA I KONZUMACIJE ALKOHOLA

Istraživačka tradicija kulturalnih razlika u uporabi alkohola započinje kroskulturalnim usporedbama, tj. procjenom kulturalnih razlika između skupina na široj razini. Ta se razina ovdje naziva univerzalnom, a obuhvaća kategorije koje su iznad školovanja, socioekonomskog statusa, etniciteta i religije. S obzirom na to da te mjere odražavaju nešto više od malih različitosti u fizičkim osobinama, one služe kao produžetak kulturalnih vrijednosti i orijentacija te kao takve mogu biti odgovorne za varijabilnost u pogledu ponašanja konzumacije alkohola. Kako su uporaba, zlouporaba i ostala ponašanja vezana uz alkohol sastavni dijelovi svih kultura, dimenzije kulture važan su čimbenik razumijevanja obrazaca tih ponašanja među kulturama. Međukulturalni su psiholozi ponudili mnoštvo dimenzija, vrijednosti i orijentacija koje se mogu uporabiti u tu svrhu. Neke od značajnijih konceptualizacija kulturalnih dimenzija pronalazimo u Hofstedeovoj dihotomiji individualizam - kolektivism (Hofstede, 2001), kao i u Schwartzovoj teoriji osnovnih ljudskih vrijednosti (Schwartz, 1992).

Dihotomija individualizam - kolektivism svrstava angloameričke i zapadne države u individualističke, a istočnoazijske države u kolektivističke (Markus i Kitayama, 1998; prema Larsen i Buss, 2005). To znači da je u angloameričkim i zapadnim državama naglasak na osobnim ciljevima, a ljudi se ponašaju u skladu s vlastitim stavovima i željama. S druge strane, u kolektivističkim se kulturama ljudi više usmjeravaju na povezanost sa zajednicom te grupnim ciljevima i idejama daju prioritet (Triandis, 2001; prema Larsen i Bussu, 2005). Primjerice, te su dimenzije utvrđene kao važni kulturalni aspekti konzumacije alkohola u studenata (Kropp i sur., 2004; Russell-Bennett i Golledge, 2009). Dihotomija individualizam - kolektivism neovisno je povezana s konzumacijom alkohola tako da je uporaba alkohola viša u nacijama s kulturalnim orijentacijama prema individualizmu (Johnson, 2007). Članovi kolektivističkih kultura, u koje Hofstede ubraja Kinu, Singapur i Indiju, konzumiraju manje alkohola nego članovi individualističkih kultura, primjerice Australije, Kanade, SAD-a i Velike Britanije (Russell-Bennett i Golledge, 2009). Kao mogući razlog navodi se činjenica da u kolektivističkim kulturama postoje snažnije emocionalne veze među ljudima, kao što je to u religioznim skupinama koje potpuno odbacuju alkohol (Johnson, 2007). U jednoj su se studiji osobe iz SAD-a i Nigerije razlikovale u motivima za pijenje, pri čemu su Amerikanci češće pili kako bi se nosili s problemima, a Nigerijci su više pili iz društvenih razloga. Ti se motivi povezuju s dimenzijom individualizam - kolektivism, s time da je društveni motiv prisutniji u kolektivističkim kulturama (Gire, 2002). Osim pozitivnog odnosa individualizma i alkoholne uporabe, nalazi nekih istraživanja (Chick, 1997; Triandis, 2001; Vega i sur., 2007) ukazuju na to da u individualističkim kulturama osobni ciljevi imaju prednost nad skupnima, što rezultira većom složenošću same kulture jer postoji mnoštvo izbora i životnih stilova. Tako je složenija individualistička kultura vjerojatno tolerantnija prema odstupanju od normi, pa tako i prema konzumaciji alkohola (Foster i sur., 2014). Također, kolektivistička

percepcija alkohola može biti zaštitnim čimbenikom rizičnoga alkoholnog ponašanja jer, osim što promiče interpersonalnu odgovornost i značaj normi i tradicije, ona naglašava uzroke alkoholne uporabe izvan kontrole pojedinca, zbog čega su članovi kulture oprezniji pri uporabi alkohola (Rolando i Katainen, 2014). U skladu s time tendencija oslanjanja individualističkih kultura na sposobnosti i odgovornost pojedinca čine datog pojedinca manje svjesnim nekontrolabilnih čimbenika uporabe alkohola. To može rezultirati pretjeranim pouzdanjem u mogućnost kontrole uporabe alkohola i zanemarivanjem rizika pijenja. Kolektivismus usmjeren prema obitelji, ili familizam, također može imati zaštitnu ulogu u mladima koji piju s obzirom na to da ih aktivnija i stalnija uloga roditelja čini svjesnijima rizika pijenja (Rolando i Beccaria, 2018).

Teorija Shaloma Schwartza bavi se kulturalnim vrijednostima (Schwartz, 2006), tj. stupnjem u kojem članovi kulturalne skupine vrednuju elemente individualizma i/ili kolektivismusa. Orijentacije prema kulturalnim vrijednostima povezane su s uporabom alkohola, neovisno o prihodima i razini obrazovanja. Schwartzov je model kružni, sadrži sedam dimenzija (pri čemu se intelektualna i afektivna autonomija mogu objediniti u jednu dimenziju) (Slika 1) organiziranih u tri para: autonomija - utkanost u kolektiv, hijerarhija - egalitarijanizam te ovladavanje - harmonija.

Slika 1.

Schwartzov kružni model kulturalnih vrijednosnih orijentacija (prilagođeno prema Inman i sur. 2017).

Te su dimenzije postavljene prema odnosima tako da su susjedne orijentacije u pozitivnoj međusobnoj korelaciji, ortogonalne su slabo povezane ili nepovezane, a nasuprotne su orijentacije u negativnoj korelaciji (Inman i sur., 2017). Primjerice, ako je konzumacija alkohola pozitivno povezana s autonomijom, očekuje se da će se slična povezanost moći utvrditi i za egalitarijanizam, a povezanost će sa suprotnom utkanošću u kolektiv biti negativna. Kao i nalazi istraživanja pod prizmom dihotomije individualizam - kolektivizam, autonomija se smatra čimbenikom slabijeg pridržavanja normi i tradicije, što utječe na konzumaciju alkohola. Schwartzova dimenzija autonomija - utkanost u kolektiv jasno je povezana s konzumacijom alkohola tako da su zemlje koje više cijene autonomiju (npr. Velika Britanija i Njemačka) povezane s višim razinama konzumacije u odnosu na zemlje koje visoko vrednuju utkanost u kolektiv, što tu dimenziju čini analognom Hofstedeovom individualizmu - kolektivizmu. Nalaz je longitudinalno stabilan i sličan u europskim i neeuropskim državama (Inman i sur., 2017). Zanimljivo je da, po svemu sudeći, postoji interakcija između univerzalnih kulturalnih elemenata (prema Schwartzu harmonija, utkanost, hijerarhija, afektivna autonomija, intelektualna autonomija, egalitarijanizam i ovladavanje) i nekih elemenata na mikrorazini, odnosno individualnih karakteristika. Istraživanje Inmana i suradnika (2017) temeljilo se na podacima iz 74 zemlje sa svih kontinenata. Uz (u regresijskom modelu) kontrolu obrazovanja i bruto nacionalnog dohotka, uočena je interakcija između spola i svih sedam Schwartzovih domena. U žena nije bilo razlike u potrošnji alkohola između zemalja s niskim i visokim rezultatima za harmoniju, ovladavanje, afektivnu autonomiju i intelektualnu autonomiju, a u muškaraca je potrošnja alkohola bila veća u zemljama s visokim naspram zemalja s niskim rezultatima u tim domenama. Nadalje, u muškaraca nije bilo razlike u potrošnji alkohola između zemalja s visokim i niskim rezultatima za utkanost i hijerarhiju, a u žena je potrošnja alkohola bila niža u zemljama s visokim naspram zemalja s niskim rezultatima u tim domenama. Konačno, u zemljama s visokim rezultatima za egalitarijanizam, utrošnja alkohola među muškarcima bila je viša, a među ženama niža nego u zemljama s niskim rezultatima za egalitarijanizam (Inman i sur., 2017).

Još jedan segment makrorazine - geografska i klimatska obilježja - može odražavati međukulturalne razlike u vrijednosnim orijentacijama, pa posredno i u konzumaciji alkohola. Primjerice, Thornhill i suradnici (2010) pronalaze da je prevalencija parazitskih bolesti koje nisu životinjskog porijekla, poput kolere (prisutnije u južnim u odnosu na sjeverne zemlje), pozitivno povezana s kolektivističkim kulturalnim vrijednostima odnosno negativno s demokracijom i ljudskim slobodama. Klima, ovisno o tome je li umjerena ili zahtjevna, također može biti ključni prediktor niza kulturalnih varijabli: Van de Vliert (2013) pronalazi da je sloboda izražavanja lošija u siromašnijim zemljama zahtjevne klime, umjerena u zemljama umjerene klime te najbolja u bogatim zemljama zahtjevne klime. Također, rizik od prirodnih katastrofa može biti povezan s kolektivizmom tako da su uz veći stupanj rizika prirodne katastrofe narodi skloniji većoj koheziji (Oishi i Komiyama, 2017). U načelnom skladu s tim opažanjima postoji pozitivna korelacija između geografske širine i konzumacije alkohola (Inman i sur., 2017).

REGIONALNO SPECIFIČNE KULTURALNE KARAKTERISTIKE I KONZUMACIJA ALKOHOLA

Iako je konzumacija alkohola globalni fenomen (uz u uvodu spomenute izuzetke), postoje određene regionalne osobitosti koje se vežu uz etnicitet, koji je često povezan s religijskim obilježjima, i politička uvjerenja – elementi koji definiraju osobitosti zajednica unutar širih nacija. Univerzalne i regionalno specifične kulturološke fenomene nije moguće jasno razdijeliti jer u pojedinim mikrozajednicama unutar većih zajednica upravo etničko-vjersko i socioekonomsko podrijetlo sigurno sudjeluju u oblikovanju kulturalnih vrijednosti, kako su one definirane u Hofstedeovoj i Schwartzovoj teoriji. U svakoj je kulturi mnoštvo supkultura, poput skinheada, skatera i punkera, no istraživačka tradicija međukulturalnih razlika u alkoholnoj uporabi većinski je usmjerena na kriterij etniciteta, koji u mnogim slučajevima ima i religijsku pozadinu. Primjerice, samo u SAD-u postoje zajednice Afroamerikanaca, Hispanaca, američkih Indijanaca i Kineza koje se unutar šireg, prototipno individualističkog SAD-a ipak razlikuju u obrascima svoje alkoholne uporabe. Etničko podrijetlo može biti snažan izvor kolektivism, pa tako i kulturalne skupine unutar SAD-a mogu pokazivati puno niže razine individualizma. Primjerice, na samom jugu države, ili „dubokom jugu” – području nekoć robovlasničkih država, prevladava kolektivism. Afroamerikanci – najveća etnička manjina u SAD-u – pretežito naseljavaju upravo ta područja i postižu mnogo veće stope kolektivism nego Amerikanci europskog podrijetla (Vandello i Cohen, 1999). Tako Afroamerikanci, u usporedbi s Amerikancima europskog porijekla, izvještavaju o kasnijem početku pijenja i nižim stopama alkoholne uporabe u gotovo svim dobnim skupinama (Zapolski i sur., 2014). Afroamerički studenti pokazuju manju vjerojatnost pijenja, kao i problema s alkoholom, u usporedbi s drugim studentima (Heath, 1995). Mogući mehanizmi toga obrasca pronađeni su u normama protiv teške uporabe alkohola i intoksikacije u afroameričkim zajednicama, neodobravanju takvog ponašanja unutar zajednice i većoj stopi problema sa zakonom u slučaju alkoholne uporabe, u usporedbi s Amerikancima europskog podrijetla. Ipak, afroamerički muškarci nižih prihoda pokazuju visok rizik za razvijanje problema s alkoholom, koji se pripisuje čimbenicima diskriminacije, rasizma i manjku financijske stabilnosti (Zapolski i sur., 2014).

Savezna država Aljaska broji najveći udio američkih Indijanaca (22 %) – domorodačkog stanovništva koje visoko vrednuje utkanost u kolektiv i zajedništvo, dimenzije poput onih Schwartzova modela (Dvorakova, 2019). Iako čine tek 1 % američke populacije, postoji više od 300 različitih plemena koja se značajno razlikuju u stavovima, običajima i stopi konzumacije alkohola. Čini se da među plemenima postoje ona s izraženom prekomjernom uporabom, kao i ona s apstinencijom, a stupanj je umjerenog pijenja razmjerno nizak. Razlika se pripisuje dimenziji individualizam – kolektivism, pri čemu lovačko-sakupljačke individualističke zajednice pokazuju veći stupanj alkoholne uporabe od onih agrikulturalnih koje vrednuju zajedničke vrijednosti (Heath, 1995). Ipak, općenito gledajući, američki Indijanci pokazuju veće stope apstinencije i umjerenog pijenja od bjelačke populacije, iako su te populacije slične u stopama prekomjernog pijenja i opijanja, u skladu s navodima Heatha (Cunningham i sur., 2016).

Kina se smatra prototipom kolektivističke kulture koja je kao takva zaštitni čimbenik alkoholne uporabe (Du i sur., 2014). Primjerice, zapadnjačka orijentacija u Kini može povećati vjerojatnost pijenja u kineskih adolescenata, a adolescenti tradicionalne kineske kulturalne orijentacije u manjem su riziku (Shell i sur., 2010). Isto vrijedi i za kineske studente, u kojih je orijentacija prema zapadu bila drugi najvažniji čimbenik vjerojatnosti uporabe alkohola, a orijentacija prema tradicionalnim kineskim vrijednostima nije bila povezana s pijenjem alkohola (Wang i sur., 2016). Kinesko je stanovništvo u SAD-u, u skladu s vjerovanjima matične kulture, umjereno u uporabi alkohola, no kako se udaljavaju od tradicionalnih vjerovanja, pojavljuju se veće razine alkoholne uporabe (Heath, 1995). Akulturacijom – prilagodbom na način života nove kulture – azijski se Amerikanci orijentiraju prema zapadu, što dovodi i do zapadnjačkih problema (Larsen i Buss, 2005). Primjerice, u jednoj je studiji preuzimanje zapadnjačkih, individualističkih tendencija bilo povezano s delinkvencijom, korelatom alkoholne uporabe, u azijsko-američkih adolescenata (Le i Stockdale, 2005). Također, s porastom stupnja akulturacije, maksimalnim u azijsko-američkih adolescenata rođenih u SAD-u koji kod kuće govore engleski, povećava se rizik alkoholne uporabe (Hahm i sur., 2003). Slično je i s mladima iz hispanskih kultura, za koje je veći kolektivizam zaštitni čimbenik rizičnog ponašanja, no upravo zbog akulturacije studenata koji preuzimaju američke običaje, poput pijenja u društvenim igrama, pronađena je pozitivna povezanost s alkoholnom uporabom (Schwartz i sur., 2014). Mogući dodatni utjecaji na pijenje alkohola u azijskih Amerikanaca i Hispanaca jesu stres i diskriminacija, čija je uloga u zdravstveno rizičnim ponašanjima, pa i pijenju alkohola, ustanovljena mnogim istraživanjima (Paradies, 2006; Dawson i sur., 2005; Sudhinaraset i sur., 2016). Upravo je u azijskih Amerikanaca i Hispanaca samoozveštavanje o nepravednom tretmanu i rasnoj diskriminaciji bilo povezano s višom uporabom alkohola (Sudhinaraset i sur., 2016). Tako se, suprotno intuitivnom vjerovanju, obilježja prototipno kolektivističke matične kulture mogu izmijeniti u kontekstu šire, individualističke sile, a druge se zajednice unutar iste sfere ipak profiliraju kao dominantnije u stupnju kolektivizma.

Dobar primjer supkulturalne osobitosti u odnosu na konzumaciju alkohola čini i australsko domorodačko stanovništvo – Aboridžini. Iako se Australija navodi u samom vrhu individualizma u svijetu, ali i konzumacije alkohola (Heath, 1995), ta domorodačka skupina pokazuje kolektivistički način razmišljanja, usmjeren na zajednicu (McIntyre i sur., 2018). Ipak, čak i uz kolektivističku orijentaciju, alkohol je odgovoran za 10 % smrti Aboridžina, što je tri ili četiri puta više od Australaca neaboridžinskog podrijetla (Heath, 1995). Također, postoji razlika i u životnom vijeku od 17 godina u korist Australaca neaboridžinskog podrijetla, a oni koji umiru od alkoholu pripisivih razloga, umiru u prosječnoj dobi od 35 godina (Brady, 2007). Moguće su objašnjenje socioekonomski čimbenici, poput obrazovanja, prihoda i zaposlenja, pri čemu je u populaciji australskih Aboridžina niža razina alkoholne uporabe povezana s višim indikatorima socioekonomskog statusa (SES), kao i u kolonizatorskoj povijesti, gdje je alkohol postao lijek za probleme bolesti, smrti i oduzimanje posjeda (Wilson i sur., 2010).

KULTUROLOŠKE OSOBITOSTI U EUROPSKOM KONTEKSTU

Države Europe također pokazuju zanimljive obrasce alkoholne uporabe, kao i vrednovanja pojedinih kulturalnih dimenzija. Europa, kao najstariji kontinent, nudi mnoštvo različitih kultura, koje se onda razlikuju i u obrascima alkoholne uporabe. Istraživačka tradicija obrazaca pijenja u europskim zemljama uglavnom se usmjerava na razlike između mediteranskih zemalja južne Europe, gdje se alkohol umjereno konzumira u svakodnevi, u čemu prvenstvo ima vino, te zemljama sjeverne i istočne Europe, gdje prevladava rijetka konzumacija alkohola, no kada do nje dođe, pije se do intoksikacije. Pića koja se tamo najviše konzumiraju jesu pivo i žestoka pića (Felson i sur., 2011). Najveća količina alkohola konzumira se u snažnim ekonomijama zapadne Europe, poput zemalja nordijske regije, Beneluksa, Austrije, Njemačke, Češke i Švicarske, a najmanja je konzumacija prisutna u istočno-mediteranskoj regiji, koju čine države bivše Jugoslavije te Albanija, Bugarska, Rumunjska i Grčka (Rehm i sur., 2003). Opisani obrazac razlika u konzumaciji zapravo i ne iznenađuje jer su države koje konzumiraju najveće količine alkohola upravo one s dominantno individualističkim vrijednosnim orijentacijama, a države su Mediterana pretežito kolektivističke orijentacije (Ilieš i Zahid, 2019).

Kulturološke osobitosti alkoholne uporabe u Republici Hrvatskoj mogu odražavati prethodno navedene fenomene. Republika Hrvatska, prema izvornoj konceptualizaciji Hofstede, pripada kolektivističkim društvima (Hofstede Insights, b.d.). Naime, rezultat na dimenziji mjeri se od 0 (što ukazuje na izražen kolektivism) do 100 (što ukazuje na izražen individualizam), pri čemu Republika Hrvatska ostvaruje vrijednost 33. Međutim, čak se i unutar tako male zemlje pronalaze razlike u obrascima alkoholne uporabe ovisno o društvenim stratumima. Jedna se studija osvrnula na razlike u Hofstedeovoj dimenziji individualizam - kolektivism među hrvatskim regijama - sjevernom, središnjom, istočnom, južnom te regijom „Istra i Primorje”. Studija, koja je uključila 1500 sudionika (podjednako žena i muškaraca, podjednako u 10-godišnjim dobnim kategorijama u rasponu od 18 do 64 godine), pronašla je kako su Hrvati u svim navedenim regijama individualistički orijentirani (postići vrijednost od 68), i to u podjednakom stupnju, uz nešto nižu vrijednost na samom istoku zemlje (Rajh i sur., 2016). Međutim, razne studije ukazuju na snažan kolektivism na razini države. Primjerice, jedna je zanimljiva studija promatrala odnos individualizma i kolektivism uspoređujući uporabu Instagrama u hrvatskih i američkih studenata. Uporaba Instagrama u hrvatskih studenata odražavala je kolektivističke tendencije, pri čemu su hashtagovi bili usmjereni na društvenu interakciju, a američki su se studenti na svojim profilima više usmjeravali na samopromociju, te je njihova uporaba Instagrama ukazivala na individualističke tendencije (Sheldon i sur., 2016). Nadalje, prema usporedbi karijernih preferencija njemačkih i hrvatskih studenata njemački su studenti više orijentirani prema individualističkim vrijednostima u profesionalnom životu, usmjeravajući se na slobodno vrijeme, samoaktualizaciju i ravnotežu poslovnog i privatnog života, u odnosu na hrvatske studente, koji u poslu cijene odnose s drugima, što ukazuje na veći stupanj kolektivism u Hrvata (Wüst i Leko Šimić,

2017). Mogući je razlog takvoj nesukladnosti vjerojatno promjena referentne skupine (Heine i sur., 2002; prema Allik i Realo, 2018), pri čemu se u usporedbi s državama visoko individualističke orijentacije, poput Njemačke i SAD-a, hrvatska pozicija smatra kolektivističkom, a regionalne razlike unutar same države, bez usporedbe s vanjskom skupinom, ukazuju na sličnu razinu individualizma u različitim regijama. Primjerice, kontinentalni i sjeverni dio Hrvatske pokazuje obrazac konzumacije sukladan onome sjeverne i istočne Europe, s većom incidencijom alkoholizma i društvenim prihvaćanjem prekomjerne konzumacije alkohola. Također, dominantnim pićem u toj regiji smatraju se žestoka pića, poput rakije. S druge strane, obrazac konzumacije na jugu i obalnim područjima odgovara mediteranskoj orijentaciji prema vinu (Mišević i sur., 2020). Republika Hrvatska tradicionalno je vinogradarska država, no značenje vina razlikuje se među dvjema navedenim regijama. Naime, vino na sjeveru kulturalno je značajno - vezano uz običaje - a vinogradarska tradicija u južnim krajevima nastala je primarno iz egzistencijalnih potreba (Mišević i sur., 2020). Razmatrajući razlike u obrascima alkoholne uporabe u pojedinim regijama, moglo bi se pretpostaviti da su, kao i one unutar same Europe, povezane s orijentacijama prema individualizmu odnosno kolektivizmu. Veća gustoća naseljenosti, smještaj glavnoga grada te, posljedično, snažnije veze sa zapadom Europe vjerojatni su čimbenici nešto više individualističke orijentacije populacije sjeverne regije Republike Hrvatske u odnosu na mediteranski, kolektivistički karakter juga države.

ZAKLJUČAK

Konzumacija alkohola u cijelom je svijetu neizostavan dio svakodnevice, no nemoguće se na nju osvrnuti bez razmatranja razlika među kulturama. Te su razlike utvrđene na temelju nekoliko znanstvenih tradicija, od promatranja čimbenika na populacijskoj razini do karakteristika populacije u funkciji katalizatora ili modifikatora individualne razine procesa. Proučavanje uporabe alkohola i njegovih posljedica na razini pojedinih zemalja rezultiralo je golemom bazom znanja o različitim obrascima potrošnje koji odražavaju razlike u kulturi, tradiciji, vrijednosnim orijentacijama, prihodima i društvenom položaju, uz mnoštvo drugih čimbenika. Dimenzije kulture, temeljni koncepti u istraživanjima međukulturalnih razlika učestalo povezivani s obrascima uporabe alkohola, znatno se razlikuju već na regionalnoj razini, što može upućivati na problem izjednačavanja pojmova nacije i kulture. Sličan se rezon može primijeniti već i na europski kontekst. Istovremeno, interakcija makroelemenata, poput dimenzija kulture, i elemenata mikrorazine, poput spola, ukazuje na postojanje znatnih individualnih razlika u vrednovanju kulturalnih dimenzija i posrednih obrazaca uporabe alkohola, što može ukazivati na to da se kulturalne razlike više tiču stupnja nego vrste. Dakle, iako postoji duga tradicija pokušaja razlikovanja društava prema posebnostima u obrascima alkoholne uporabe, na pitanje „Što je to u ljudskom biću što ga tjera piću?” još uvijek nemamo konačan odgovor. Stječe se dojam da nedostaju prospektivna istraživanja koja

bi pratila jasno definirane ishode u uzorcima iz populacije s pouzdano utvrđenim individualnim svojstvima, svojstvima mikrosustava, šire zajednice i društvenih/državnih „zadatosti” kako bi se moglo (i) pouzdano definirati njihove međudnose i (ii) kvantificirati njihov pojedinačni i zajednički doprinos u oblikovanju (konačnog) obrasca stavova i prakse u odnosu na konzumaciju alkohola.

LITERATURA

- Allik, J. i Realo, A. (2018). Cross-cultural perspectives on personality and individual differences. U Zeigler-Hill, V. i Shackelford, T. K. (Ur.). *The SAGE Handbook of Personality and Individual Differences: Volume II: Origins of Personality and Individual Differences*, 303-320. SAGE Publications Ltd.
- Brady, M. (2007). Equality and difference: persisting historical themes in health and alcohol policies affecting Indigenous Australians. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(9), 759-763. <http://dx.doi.org/10.1136/jech.2006.057455>.
- Castro, F. G., Barrera, M., Jr., Mena, L. A. i Aguirre, K. M. (2014). Culture and alcohol use: historical and sociocultural themes from 75 years of alcohol research. *Journal of studies on alcohol and drugs. Supplement*, 75 Suppl 17, 36-49.
- Chick, G. (1997). Cultural complexity: the concept and its measurement. *The Journal of Comparative Social Science*, 31(4), 275-307.
- Cunningham, J. K., Solomon, T. A. i Muramoto, M. L. (2016). Alcohol use among Native Americans compared to whites: Examining the veracity of the “Native American elevated alcohol consumption” belief. *Drug and Alcohol Dependence*, 160, 65-75. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2015.12.015>.
- Dawson, D. A., Grant, B. F. i Ruan, W. J. (2005). The association between stress and drinking: Modifying effects of gender and vulnerability. *Alcohol and Alcoholism*. 40(5), 453-460.
- Državni zavod za statistiku (b.d.). *Popis stanovništva 2011*. <https://www.dzs.hr/>
- Du, H. Li, X., Tam, C. C. (2014). Hopelessness, individualism, collectivism, and substance use among young rural-to-urban migrants in China, *Health Psychology and Behavioral Medicine*, 2(1), 211-220, <https://doi.org/10.1080/21642850.2014.888656>.
- Dvorakova A. (2019). Relational individuality among Native American academics: Popular dichotomies reconsidered. *Culture & Psychology*, 25(1), 75-98. <https://doi.org/10.1177/1354067X18763799>.
- Felson, R. B., Savolainen, J., Bjarnason, T., Anderson, A. L. i Zohra, I.T. (2011). The Cultural Context Of Adolescent Drinking And Violence In 30 European Countries. *Criminology*, 49, 699-728. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2011.00239.x>.
- Foster, D. W., Yeung, N. i Quist, M. C. (2014). The influence of individualism and drinking identity on alcohol problems. *International journal of mental health and addiction*, 12(6), 747-758. <https://doi.org/10.1007/s11469-014-9505-2>.
- Gately, I. (2008). *Drink: A cultural history of alcohol*. Gotham Books.
- GBD 2016 Alcohol Collaborators (2018). Alcohol use and burden for 195 countries and territories, 1990-2016: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. *Lancet* (London, England), 392(10152), 1015-1035. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31310-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31310-2).

- Gire, J. T. (2002). A cross-national study of motives for drinking alcohol. *Substance use & misuse*, 37(2), 215-223. <https://doi.org/10.1081/ja-120001978>.
- Hahm, H. C., Lahiff, M. i Guterman, N. B. (2003). Acculturation and parental attachment in Asian-American adolescents' alcohol use. *The Journal of adolescent health: official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 33(2), 119-129. [https://doi.org/10.1016/s1054-139x\(03\)00058-2](https://doi.org/10.1016/s1054-139x(03)00058-2).
- Heath, D. B. (1995). *International Handbook on Alcohol and Culture*. Greenwood Publishing Group.
- Hofstede Insights (n.d.). Country comparison tool. <https://www.hofstede-insights.com/>
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations*. Sage Publications.
- Ilieș, A. i Zahid, R. M. A. (2019). The Impact of Europe's Individualism/Collectivism on the International Trade. *European Journal of Marketing and Economics*, 2(1), 6-20. <https://doi.org/10.26417/ejme-2019.v2i1-59>.
- Inman, R. A., da Silva, S. M. G., Bayoumi, R. R. i Hanel, P. H. P. (2017). Cultural value orientations and alcohol consumption in 74 countries: A societal-level analysis. *Frontiers in Psychology*, 8, Article 1963. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01963>.
- Johnson, T. P. (2007). Cultural-level influences on substance use & misuse. *Substance use & misuse*, 42(2-3), 305-316. <https://doi.org/10.1080/10826080601142022>.
- Katzung, B. G. (2017). *Basic & Clinical Pharmacology*. McGraw-Hill Education.
- Kropp, F., Lavack, A. M., Silvera, D. H i Gabler, J. R. (2004). Alcohol Consumption Among University Students: A Multi-Country Study of Attitudes, Values, Identity, and Consumer Influence. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 12(2), 1-28. https://doi.org/10.1300/J054v12n02_01.
- Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2005). *Psihologija ličnosti*. Naklada Slap.
- Le, T. N. i Stockdale, G. D. (2005). Individualism, collectivism, and delinquency in Asian American adolescents. *Journal of clinical child and adolescent psychology: the official journal for the Society of Clinical Child and Adolescent Psychology*, American Psychological Association, Division 53, 34(4), 681-691. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3404_10.
- McIntyre, J., Romm, N. i Corcoran-Nantes, Y. (2018). *Balancing Individualism and Collectivism: Social and Environmental Justice*. (Contemporary systems thinking). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-58014-2>.
- Mišević, Ž., Bogdan, A., Mišević, M. i Ružić, T. (2020). Cultural Patterns of Drinking and Alcoholism in North and South of Croatia. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 18 (1), 36-56. <https://doi.org/10.7906/indecs.18.1.4>.
- Oishi S. i Komiya, A. (2017). Natural Disaster Risk and Collectivism. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(8), 1263-1270. <https://doi.org/10.1177/0022022117719496>.
- Paradies, Y. (2006). A systematic review of empirical research on self-reported racism and health. *International Journal of Epidemiology*, 35(4), 888-901.
- Rajh, E., Budak, J. i Anić, I. D. (2016). Hofstede's Culture Value Survey in Croatia: Examining Regional Differences. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 25, 309 - 327. <https://doi.org/10.5559/di.25.3.02>.
- Rehm, J., Rehn, N., Room, R., Monteiro, M., Gmel, G., Jernigan, D. i Frick, U. (2003). The global distribution of average volume of alcohol consumption and patterns of drinking. *European Addiction Research*, 9(4), 147-156. <https://doi.org/10.1159/000072221>.
- Rehm, J., Shield, K. D., Rehm, M. X., Gmel, G. i Frick, U. (2012). Alcohol consumption, alcohol dependence, and attributable burden of disease in Europe: Potential gains from effective interventions for alcohol dependence. *CAMH*.
- Rolando, S. i Beccaria, F. (2018). Young people and drinking in Italy: the good side of familism. *Journal of Modern Italian Studies*, 23(1), 93-107. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2017.1409539>.
- Rolando, S. i Katainen, A. (2014). Images of alcoholism among adolescents in individualistic and collectivistic geographies. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 31(2), 189-206. <https://doi.org/10.2478/nsad-2014-0015>.
- Russell-Bennett, R. i Gollidge, A. H. (2009). An investigation of cross-cultural differences in binge-drinking perceptions and behaviours. In: *Proceedings of Australia and New Zealand Marketing Academy Conference*, 30 November - 2 December 2009, Crown Promenade Hotel, Melbourne.
- Schwartz, S. (2006). *A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications*. *Comparative Sociology*, 5(2-3), 137-182.
- Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., Tomaso, C. C., Kondo, K. K., Unger, J. B., Weisskirch, R. S., Ham, L. S., Meca, A., Cano, M. Á., Whitbourne, S. K., Brittan, A. S., Des Rosiers, S. E., Hurley, E. A., Vazsonyi, A. T. i Ravert, R. D. (2014). Association of acculturation with drinking games among Hispanic college students. *The American journal of drug and alcohol abuse*, 40(5), 359-366. <https://doi.org/10.3109/00952990.2014.910521>.

- Schwartz, S. H. (1992) Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. [http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6).
- Sheldon, P., Rauschnabel, P., Car, S. i Antony, M. G. A. (2016). Cross-Cultural Comparison of Croatian and American Social Network Sites: Exploring Cultural Differences in Motives for Instagram Use. *Computers in human behavior*, 75, 643-651.
- Shell, D. F., Newman, I. M. i Xiaoyi, F. (2010), The influence of cultural orientation, alcohol expectancies and self-efficacy on adolescent drinking behavior in Beijing. *Addiction*, 105, 1608-1615. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2010.03006.x>.
- Sudhinaraset, M., Wigglesworth, C. i Takeuchi, D. T. (2016). Social and Cultural Contexts of Alcohol Use: Influences in a Social-Ecological Framework. *Alcohol research: current reviews*, 38(1), 35-45.
- Thornhill, R., Fincher, C. L., Murray, D. R. i Schaller, M. (2010). Zoonotic and non-zoonotic diseases in relation to human personality and societal values: Support for the parasite-stress model. *Evolutionary Psychology*, 8(2), 151-169. <https://doi.org/10.1177/147470491000800201>.
- Triandis, H. C. (2001). Individualism-collectivism and personality. *Journal of Personality*, 69(6), 907-924.
- Van de Vliert, E. (2013). Climato-economic habitats support patterns of human needs, stresses, and freedoms. *Behavioral and Brain Sciences*, 36(5), 465-480. <https://doi.org/10.1017/S0140525X12002828>.
- Vandello, J. A. i Cohen, D. (1999). Patterns of individualism and collectivism across the United States. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(2), 279-292. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.2.279>.
- Vega, W. A., Chen, K. W. i Williams, J. (2007). Smoking, drugs, and other behavioral health problems among multiethnic adolescents in the NHSDA. *Addictive Behaviors*, 32, 1949-1956.
- Wang, S., Newman, I. M. i Shell, D. F. (2016). Cultural Orientation and Its Associations with Alcohol Use by University Students in China. *PloS one*, 11(11), e0165858. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0165858>.
- Wilson, M., Stearne, A., Gray, D. i Saggars, S. (2010). The harmful use of alcohol amongst Indigenous Australians. *Australian Indigenous Health Bulletin* 10 (3), 1-16.
- World Health Organization. (b.d.). Disability-adjusted life years (DALYs). <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/158>.
- Wüst, K. i Leko Šimić, M. (2017). Students' Career Preferences: Intercultural Study of Croatian and German Students. *Economics and Sociology*, 10(3), 136-152. [doi:10.14254/2071-789X.2017/10-3/10](https://doi.org/10.14254/2071-789X.2017/10-3/10).
- Zapolski, T. C. B., Pedersen, S. L., McCarthy, D. M. i Smith, G. T. (2014). Less drinking, yet more problems: Understanding African American drinking and related problems. *Psychological Bulletin*, 140(1), 188-223. <https://doi.org/10.1037/a0032113>.